

Јасмина Јокић

КРАЉИЧКЕ ПЕСМЕ

Ритуал и поезија

1.УВОД

1. 1. Предмет истраживања

Предмет истраживања у овом раду су краљичке песме, које су се изводиле у оквиру истоименог пролећног обреда. Осим назива *краљице*, који се употребљава као ознака за овај обред у већини разматраних етнографских извора, у неким се помињу још и: *Краљ* (Станојевић, 1893; Николић, 1910), односно *идење у краља* (Ђорђевић, 1899), као што је случај у области Лужнице и Нишаве (околина Пирота), док су у Славонији и Барањи забележени називи: *љеље/љељаре*, *краљичари* и *краљеви* (Lovretić, 1897: 408; Markovac, 1940: 90; Lechner, 1960: 177; Stepanov, 1971: 284). При том се за назив *љеље* сматра да је настао по припеву *љељо*, који је присутан у краљичким песмама које су се изводиле у овим крајевима (Lechner, 1967: 13). У неким крајевима (Славонија) присутан је и старији израз *коледовање*, а за учеснице краљичке групе, поред уобичајеног назива *ljelje*, употребљава се и израз *koledarke* (Arkiv, 1852: 364-365).¹

У краљичкој обредној групи учествовале су искључиво девојке, које су спремне (*дорасле*) за удају, а њихов број варира у различитим описима. Међутим, уочавају се одређене тенденције: у већини записа помиње се паран број, који је условљен начином кретања поворке по селу – учеснице су обично ишле две по две, држећи се при том за руке.

Краљичка обредна поворка обилази село током одређених пролећних празника. У већини крајева овај обред изводио се о Духовима (Zečević, 1973: 93), а ређе на Ђурђевдан, Спасовдан или летњег Св. Николу (Плотникова, 2004: 138, 258).

¹ Коледарима се уобичајено сматрају опходне групе чији су учесници махом одрасли неожењени момци и млађи ожењени мушкарци, а обред се изводио око Божића (од Божића до Богојављења), односно током прве три недеље божићних празника, уп. СМР: 245- 248; СМ: 276-278; Милчегић, 1917; Зечевић, 1983: 68-70

1. 2. Основне поставке истраживања

У раду се полази од теоријских разматрања Никите Толстоја, који традиционални обред дефинише као *културни текст*, састављен од низа елемената који припадају различитим кодовима: **акционалном** (редослед одређених ритуалних радњи); **предметном** (свакодневни или специјално израђени ритуални предмети), **вербалном** (усмене формуле, пропратне речи, добре жеље и сл.), **персоналном** (одређени извођачи који врше ритуалне радње и лица којима су упућене), **локативном** (просторно су оријентисане), **темпоралном** (изводе се у одређено доба године), **музичком** (у споју с речју или независно) и **ликовном** (Толстој, 1995: 141).²

Овакав начин саопштавања (помоћу разних кодова) порука блиских по значењу основна је карактеристика *митске информације*, којој се на тај начин обезбеђује чврстина механизма преношења од старијих млађима, из поколења у поколење (Meletinski, 238).

При том, преувеличавањем (пренаглашавањем) свих поменутих *кодова*, које се, готово по правилу, врши у сваком ритуалу, долази до тзв. *семиотичког удвајања света* (Байбурин, 1993: 201). Наиме, сваки елемент обредног текста семиотички је маркиран у односу на свој природни прототип и самим тим секундаран: предмет или радња не појављују се у обреду у свом свакодневном, практичном значењу, него у ритуалној, симболичкој знаковној функцији (Толстој, 1995: 141).

Због тога ће највећи део овог рада бити посвећен управо споменутом процесу *превођења* постојеће реалности на ниво *система знакова (кодова)*, односно извршиће се структурно-семантичка анализа краљичког обреда. Сваки од наведених кодова изучаваће се у оквиру *идеалтипске дескрипције* овог обреда, која је сачињена на основу података који су прикупљени из доступне етнографске грађе о *краљима*.³

² Исти појам (*код*) А. Байбурин назива *систем знакова*, а њихову поделу врши на следећи начин: језик речи, музике, гестова, певања, играња и др. (Байбурин, 1993: 201).

³ Потпуни библиографски подаци о овој грађи наведени су на крају рада, у поглављу под називом *Збирке и извори*. Полазиште за израду овакве дескрипције представља метод који је применио Иван Ковачевић приликом описа лазаричког обреда. Он на основу појединачних дескрипција обреда врши његову потпуну реконструкцију, растављајући га на пет тзв. *узема*: учеснике и њихове карактеристике, радње које се врше, опрему учесника, табуе и магијска средства, в. Ковачевић, 1985: 29-50. Међутим, идеалтипска дескрипција краљичког обреда, онако како је изложена у овом раду, није у потпуности идентична. Она је много ширира, пошто обухвата и текстове краљичких песама, чијој анализи је посвећен највећи део рада (нап. аут.).

Након увида у поменути грађу, уочава се да овај обред није јединствен у свим разматраним областима. Наиме, иако су основни елементи краљичког опхода у свим записима углавном исти, конкретни описи локалних извођења разликују се у појединостима (број учесника, њихови називи, одећа, начин игре, примери песама које изводе и сл.), што је сасвим разумљиво с обзиром на њихову (у неким случајевима) велику географску удаљеност. Такође, опширност, поузданост и прецизност конкретних описа највише зависе од квалификованости самих записивача, који лично присуствују извођењу краљичког обреда или накнадно прикупљају податке о њему на основу казивања самих учесника или посматрача њиховог извођења. Разлике настају и услед постепеног редуковања обредних радњи, до чега неминовно долази онда кад обред почиње да одумире, односно када се (најчешће због процеса модернизације села), заборавља његова примарна магијска улога. Због свих наведених мањкавости појединачних записа краљичког обреда и поезије, целовито разматрање овог проблема могуће је само уколико се изврши његова систематска реконструкција.

Основу истраживања чини обимна поетска грађа (више од хиљаду записа текстова краљичких песама), која је забележена у различитим етнографским изворима, штампаним и рукописним збиркама. Због тога је, пре анализе краљичког обреда у целини, неопходно укратко навести и описати прикупљену етнографску грађу, као и резултате досадашњих проучавања краљичког ритуала, које су вршили стручњаци различитих усмерења: етнологзи, етномузиколози, етнокореолози, а у новије време и етнолингвисти.